O gramatică de la 1918

Rodica NAGY
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
rodinagy@yahoo.com

Abstract: The article brings to the attention of today's specialists a bilingual (Russian-Romanian) grammar, almost unknown and rarely quoted, which is notable for the inner drive that generated it – the author's moral duty to his Bessarabian brethren, lacking access to learning Romanian in school, and which, without being a work of erudition, may be a point of interest for further investigation.
Keywords: *bilingual grammar*, *Russian language*, *Romanian language*.

Dacă despre activitatea culturală şi ştiinţifică a românilor ardeleni dinaintea Marii Uniri şi de după aceea, ceilalţi conaţionali au avut aproape mereu informaţii chiar de la începutul secolului al XIX-lea, despre existenţa unei activităţi similare, desigur, de o altă anvergură şi cu consecinţe mai puţin remarcabile, de după 1812 la românii basarabeni nu se cunoaşte aproape nimic, ca şi cum aceasta ar fi lipsit în totalitate. Desigur, faptul nu este firesc, mai ales că s-ar putea găsi unele puncte comune în privinţa chestiunilor de principiu, care vizau scopul şi mijloacele prin care toţi românii aflaţi sub ocupaţii străine înţelegeau să-şi apere identitatea şi să se emancipeze. Astfel, în preajma anului 1848, Andrei Mureşanu, lansînd îndemnul *Deşteaptă-te române* prin poezia *Un răsunet*, slujea teza imposibilităţii ca românii să existe fără limba proprie: „Acum se-ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,/ Să ne răpească limba, dar morţi numai o dăm!". Optzeci de ani mai tîrziu, în 1917, **basarabeanul** Alexei Mateevici (Alecu Mateescu) adresa la rîndul său imperativul: „Înviaţi-vă dar graiul" (în poezia *Limba noastră*, publicată în revista „Cuvînt moldovenesc"), considerînd că numai prin limbă cei din spaţiul lor de viaţă pot păstra existenţa în concordanţă cu exigenţele lumii europene. De aceea, nu întîmplător, cele două poezii invocate mai sus au primit statutul de imn de stat în cele două ţări româneşti din epoca noastră.

Dar interesul pentru limbă nu se manifesta numai prin unele creaţii poetice, el trebuia să se materializeze şi în cazul românilor basarabeni, în limita posibilităţilor, într-o orientare spre studiu şi spre cultivarea ei, ambele realizabile prin lucrări de ştiinţa limbii, în mod special, prin lucrări de gramatică, pentru că aici se puteau consemna, corela şi organiza faptele şi fenomenele care alcătuiesc şi direcţionează după anumite reguli maniera proprie de comunicare. Din păcate, lucrările de sinteză a lingvisticii româneşti, dicţionarele de lingvişti şi filologi români şi studiile ce înregistrează diferitele aspecte ale limbii române nu valorifică de obicei şi realizările lingviştilor basarabeni, nici chiar în ultimele trei decenii, cînd vechile bariere politice au fost (oarecum) abolite. Dacă ne propunem însă cunoaşterea

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

operelor acestor lingvişti, putem constata că ele sînt emblematice sub aspectul importanţei pe care au avut-o în contextul evenimentelor sociale şi istorice pe care le-au cunoscut comunităţile româneşti şi naţiunea română în ansamblu, chiar dacă nu reprezintă salturi spectaculoase în evoluţia cercetării în domeniu.

În cele ce urmează, vom aduce în discuţie o asemenea lucrare, apărută în 1918 la Bucureşti, o gramatică realizată de Axinte Frunză, ca omagiu adus conaţionalilor săi basarabeni, supuşi rusificării timp de 106 ani şi privaţi de posibilitatea de a învăţa în şcoli limba română (mai ales după 1867).

I. Axinte Frunză, schiţă elementară de portret

Despre autor, găsim puţine date în mărturiile contemporanilor săi ori ale istoricilor de mai tîrziu, unele anecdotice, dar suficiente încît să putem contura figura unui patriot conştient de misiunea ce-l anima în întreprinderea sa culturală. Iurie Colesnic [Colesnic, 2016] alcătuieşte, pe baza celor cîteva surse la care a avut acces, o biografie succintă a lui Axinte Frunză, din care putem reţine că basarabeanul cu profil cehovian, născut la Scorţeni, în 1859, a studiat la Seminarul teologic de la Chişinău, apoi la Harkov, la Odesa şi la Kiev, unde a dobîndit o formaţie de clasicist. Prin urmare, atunci cînd se refugiază la Iaşi, de teama represaliilor ţariste, se poate angaja ca profesor de limba şi literatura latină la Liceul internat, dar se şi integrează simultan în viaţa culturală destul de efervescentă a mediului urban de adopţie şi activează în cercul revistei „Viaţa Românească".

Despre patriotul şi atipicul profesor de limba latină din Iaşi, traducător, publicist, bun prieten cu fraţii Ionel şi Păstorel Teodoreanu, cu Calistrat Hogaş ş. a., împătimit călător prin ţinuturi româneşti sau străine, cei care l-au cunoscut (Mihail Sevastos, Ionel Teodoreanu, A. I. Teodoreanu, Al. Terziman, Pan Halippa ș.a.) l-au menţionat în scrierile lor memorialistice, din care extragem mai jos două pasaje considerate de noi semnificative pentru reţinerea unor trăsături definitorii:

> „Fratele Axinte venea agale pe culoarele lucii ale Liceului internat, cu capul puţin înclinat într-o parte, cu privirea visătoare, bălăbănind catalogul, apucat cu două degete de-un colţ, cum duci o gazetă pe stradă. Îşi făcea conştiincios lecţiile, deşi cam fără chef. Ne dădea explicaţii interesante asupra operelor şi scriitorilor clasici. Insista asupra laturii istorice şi sociale a faptelor. Nu atribuia parcă cine ştie ce însemnătate belferiei, rolului de dascăl, ca Hogaş. **Punea în viaţă accentul principal pe omenie, pe libertăţi şi pe dreptatea socială!**" [Sevastos, 1966: 358]

Sau pe un ton mai puţin solemn:

> „Fratele Frunză (Axinte) cu redingota lui rămasă dintr-o preistorie a redingotei, surâdea în barba lui creaţă (şi rusnac şi grec), atât de absent, încât abia la plecare îţi aduceai aminte de el: că a fost". [Teodoreanu, 1935: 56]

De la L. Kalustian aflăm că în realitatea frustă a anilor interbelici, profesorul Frunză nu oferă numai un model de educaţie aleasă elevilor săi, care îi vor succeda în preocupările culturale, ci inspiră, prin măştile sale multiple, creaţia literară a prietenilor, încît aboleşte astfel discret graniţa dintre lume şi text.

> „Nu l-am cunoscut pe scriitorul, traducătorul şi profesorul de limbă şi literatură latină, Axinte Frunză, de la Iaşi şi din gruparea „Vieţii româneşti", decât din lecturi şi din istorisirile orale ale lui Cezar Petrescu şi Victor Iamandi, Mihai Codreanu şi Toader Zipa,

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

> Ionel şi Păstorel Teodoreanu, Ion Simionescu şi Ion Petrovici, Demostene Botez şi M. Sevastos şi, cred – după ştiinţa mea – că aceştia doi din urmă sînt singurii, dintre foştii lui elevi, care în memorialistica publicată în anii noştri, i-au schiţat portretul, după ce mai înainte, Calistrat Hogaş, coleg cu el de dăscălie latinească, prieten şi tovarăş de drumuri şi poteci – bătînd împreună munţii Moldovei – îl descrie în povestirea *La Tazlău*, aşa cum era, nedînd-o încă în vileag identitatea reală, ci numindu-l criptic „Domnul Arsene". Şi absolut toţi erau de acord, fără nici o rezervă, că **Axinte Frunză făcea parte dintr-o familie umană, în afara seriilor întâlnite**". [Kalustian, 1981: 14]

Mai tîrziu, lingvistul Nicolae Corlăteanu va invoca numele lui Axinte Frunză şi contribuţia sa, ca argument în favoarea tezei că, în ciuda condiţiilor politice neprielnice, în Basarbia au existat „perioade de dezvoltare a cercetărilor literare, lingvistice, ştiinţifice în general, efectuate în vederea conservării specificului acestei regiuni şi păstrării conştiinţei naţionale a populaţiei locale" [Corlăteanu, 1966: 4]. Afirmaţia lui Nicolae Corlăteanu poate fi parţial infirmată, credem noi, deorece, dacă ne aplecăm asupra destinului lucrărilor publicate de Axinte Frunză, se poate constata că perioadele respective au fost în realitate intervale restrînse lipsite de continuitate, prin forţa destinului istoric şi politic, şi că difuzarea şi receptarea ideilor ştiinţifice se diminuau pe măsură ce asemenea condiţii favorizau procesul deromânizării. În acest sens, putem aduce în discuţie destinul a trei dintre publicaţiile lui Frunză, apărute în perioada 1909-1918. Este vorba mai întîi de o carte de călătorie, *Muntele Athos*, apărută în 1909 şi reeditată la Casa Şcoalelor în 1943, a cărei notorietate a crescut abia după 1990, graţie tematicii religioase, cunoscînd o reeditare la Editura Anastasia, cu o prefaţă de Virgil Cândea; mai mult, textul este prelucrat şi dramatizat pentru o adaptare radiofonică[1] (n-avem ştire de vreo ediţie nouă care să fi apărut în Basarbia). Apoi, la 1915, Frunză redactează lucrarea *România mare*, apărută la Editura Ligei pentru eliberarea Basarabiei, Bucureşti, expresie a aspiraţiei sale spre întregirea naţională în contextul derulării primului război mondial: „Pentru ce să regretăm insuccesul unor vecini, care ne-au furat în mijlocul zilei, şi în mijlocul unui secol de lumină ne-au smuls, cu carne şi sânge, o parte din trupul nostru, nouă prietenilor şi aliaţilor de la Plevna? A reînnoi contractul cu această lume a crimei şi întunericului, de unde figura rânjândă a călăului ne pândeşte, însăşi existenţa noastră de popor? Românii de peste Prut, în această oră supremă, visează să vadă venind dinspre Apus... muscali din neamul lor, să-i elibereze de pacostea străină, să-i unească" cu ai noştri de dincolo." [Frunză, 1915: 96]. Şi, desigur, Frunză desfide alianţa cu „sf. Rusia", sperînd ca în urma războiului să ni se redea „**sărmana noastră Basarabie**" [Frunză, 1915: 4]. Mărturisim că încercările noastre de a urmări soarta posterităţii acestei lucări ne-au condus spre o concluzie previzibilă: invocată imediat după realizarea Marii Uniri de la 1918 ca manifest profetic, cade în desuetudine la scurtă vreme după ce efervescenţa evenimentului istoric se va fi diminuat[2]. În acelaşi mod, cea de-a treia axă a preocupărilor latinistului – predarea şi cultivarea limbii naţionale, materializată în *Gramatica limbii române* (1918) rămîne puţin exploatată, aproape necunoscută, fiind amintită de cîţiva specialişti în cercetările lor de sinteză (Constantin Ioan Mladin, Adriana Briceag Sindie ş.a.). E de la sine înţeles că în afară de amintirile care îl invocă vag pe profesor şi care apar în perioada interbelică ori după aceea în România, nici

[1] La postul România Cultural (2017), unde scenariul radiofonic a fost semnat de Ion Costin Manoliu, iar regia artistică îi aparţine lui Petru Hadârcă.

[2] *România Mare* este înregistrată în lucrarea lui Gh. I. Georgescu, intitulată *Contribuţiuni la bibliografia războiului pentru întregirea neamului*, apărută la Bucureşti în 1940 (Tipografia Cuvîntul românesc), ca făcînd parte din arhiva Bibliotecii Academiei Române.

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

una dintre lucrările lui n-avea cum să reziste şi să contribuie la propagarea ideilor sale, căci atît dimensiunea mistică, cît şi cea politică sau cea lingvistică nu mai corespundeau dispozitivului ideologic instaurat după al doilea război mondial de-o parte şi de cealaltă a Prutului, devenind indezirabile.

II. Gramatica limbii române, o gramatică-manifest

Aşa cum am precizat mai sus, gramatica bilingvă (rusă[3]-română) a lui Frunză răspundea la 1918 unei urgenţe istorice, izvorîte din cunoaşterea realităţii basarabene, unde şcolile îşi organizau procesul de instruire exclusiv în limba rusă (începînd din 1867). De altfel, adresabilitatea acestei lucrări se conturează clar în prefaţa autorului, care menţionează că „nu pentru şcoala primară e destinată ea, căci introducerea ei în şcoală va cere din partea profesorului un tact deosebit, şi că chiar în clasa a III-a liceală, unde studiul limbilor poate fi mai sistematic şi mai complet, introducerea ei va cere din partea profesorului un tact deosebit. N-o tăgăduieşte aceasta înainte de toate însuşi autorul, care a avut în vedere nu atît programe oficiale şi elevi din anumite clase, pe cît **acea aproape neînchipuit de numeroasă clasă de intelectuali basarabeni, de toate gradele de cultură şi de toate vîrstele** – şi nu atît ruşi născuţi, cît români curaţi şi de sînge – care nu arareori posedă atît de artistic limba rusă şi – vai! – atît de neînchipuit de rău pe cea română, adică pe a lor proprie...“ [Frunză, 1918: I]. Desigur că profesorul Frunză se raporta la modelele de manuale bilingve oferite de antecesori şi nu putea omite nici scopul subsidiar al demersului său, dar acesta devine doar o consecinţă profesională prezumată, nu o cauză primă: „Cu această ocazie cititorului nu-i va scăpa din vedere, probabil, nici scopul *invers* al manualului: acela anume, de a fi folositor, după putinţă, nu numai publicului basarabean rus sau rusificat, doritor de a studia limba română literară, ci şi oricărui *român* cult *ne-basarabean*, care nu ştie, dar ar dori să ştie limba rusă“. [Frunză, 1918: II]

De altfel, întreaga lucrare este traversată de reflecţia constantă la soarta basarbenilor şi a limbii române în această regiune, nu atît din sentimente de compasiune, cît, mai degrabă, cu certitudinea entuziastă că, la momentul oportun, se va putea recupera decalajul istoric faţă de alte culturi mai avansate:

> „Românii care au luat puţină parte la viaţa literară comună românească, sau care n-au luat încă parte, nu trebuie să uite următoarele: Limbi mai „potrivite”, mai „bune”, mai „plăcute” nu există; există numai limbi mai culte şi mai puţin culte, care au ajuns la o anumită perfecţie graţie nu numai unor întîmplătoare împrejurări favorabile, ci şi unui serviciu îndelungat sau a unei participări îndelungate la viaţa istorică-socială a mai multor generaţii, care le-au vorbit şi le-au scris aceste limbi. Nici un dialect, nici chiar un dialect literar nu poate pretinde vecinicia şi inviolabilitatea, dar năzuinţele, îndreptate spre schimbarea sau înlocuirea lui pot conta pe succes numai cu condiţiunea, nu numai unei influenţe, presiuni îndelungate şi neîntrerupte, ci şi a unei superiorităţi indiscutabile a noilor curente de idei, capabile a eclipsa şi toate ideile precedente, şi pe cei care le-au exprimat. **Şi numai cu această condiţie.**“ [Frunză, 1918: 333]

III. Modele şi surse ale gramaticii lui Frunză

Fără a face paradă de erudiţie, deşi formaţia sa de clasicist îi legitimează apartenenţa la intelectualitatea rafinată a vremii, Axinte Frunză invocă în gramatica sa cîteva nume de autori români consacraţi, cu reverenţă ori cu spirit critic şi uneori demonstrează că nici studiile recente, menite să amelioreze ipotezele mai vechi în

[3] Versiunea în limba rusă a gramaticii lui A. Frunză nu intră în sfera de interes a lucrării noastre.

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

cercetarea limbii, nu-i erau străine[4]. Pentru că gramatica lui conţine, în bună tradiţie clasică, pe lîngă capitolele de fonetică, morfologie, etimologie, sintaxă şi secvenţe consacrate istoriei limbii române, ortografiei şi limbii literare, se impunea parcurgerea lucrărilor de specialitate, pe care însă nu consideră necesar să le organizeze într-o bibliografie. Prin urmare, modelele sale declarate se menţionează (de regulă) în supratext, cuprinzînd gramatici şi dicţionare, semnate de Samuil Micu, Gh. Şincai, P. Maior, T. Cipariu, August Treboniu Laurian, I. H. Rădulescu, Al. Cihac, B. P. Hasdeu, A. Pumnul ş.a. (Ne surprinde absenţa referirilor la manualul lui Ioan Doncev, de la 1865, sau la gramatica lui H. Tiktin, apărută în 1891, lucrări pe care credem că totuşi le-ar fi cunoscut). Este de la sine înţeles că va fi făcut apel şi la gramatici ale limbii latine şi ale limbii ruse, pentru că o analiză contrastivă (Frunză o numeşte *comparativă*, pe de o parte română/latină, pe de altă parte, română/rusă) presupunea o asemenea raportare. Dintre toate sursele româneşti, considerăm că *Istoria limbii române* ([*Principii de istoria limbii*], Iaşi, 1894) şi *Gramatica elementară a limbii române* (Iaşi, 1897) ale lui Al. Philippide au exercitat influenţa cea mai puternică asupra manierei de concepţie, asupra argumentării şi exemplificării faptelor de limbă, dar poate mai puţin asupra organizării. Desigur că o cercetare mai detaliată, care să ia în considerare şi manualele ruseşti ori gramaticile latineşti în vigoare în perioada în care a fost redactată lucrarea lui A. Frunză, ar pune în lumină filiaţii mai nuanţate, situînd-o în succesiunea firească a acestor posibile modele.

IV. Continuitate şi ruptură; imperativul contrastivităţii

Gramatica lui A. Frunză se înscrie în siajul curentului dominant în secolul anterior, al lingvisticii istorice, cu ecouri din viziunea neogramaticilor (şi care va avea o mare influenţă şi în secolul al douăzecilea), împrumutînd spiritul comparativist prevalent asupra faptelor de limbă. În aceste condiţii, autorul îmbină în mod fericit elementele de tradiţie în concepţia şi realizarea gramaticii sale cu cele de modernitate, specifice unui dispozitiv sincronic contrastiv, şi lămureşte multe situaţii din limba română prin raportare atît la limba latină (ilustrînd în mod strălucit raportul *limbă sintetică/limbă analitică* – idee care avea deja notorietate de un secol – de la A. W. von Schlegel – în lingvistica europeană), cît şi la alte limbi neolatine, dar şi prin apelul la stadiile de limbă anterioare. Deşi problema apartenenţei limbii române la familia limbilor romanice fusese deja pe deplin demonstrată în studiile antecesorilor, profesorul Frunză consideră necesară reluarea şi accentuarea acestei idei într-un manual dedicat mai ales basarabenilor, vorbitori de rusă. De altfel, în mai multe locuri, acolo unde se impun observaţii de **gramatică generală**, autorul ţine să menţioneze că, în ciuda notelor comune de organizare a claselor morfologice, a categoriilor gramaticale, a tipologiei morfemelor lexicale ori a structurii sintactice, limbii rusă **nu este afină cu româna şi nici nu o influenţează în structura sa fundamentală**. Ilustrăm mai jos cu un singur exemplu preocuparea de a fixa în conştiinţa potenţialului receptor adevărul ştiinţific privitor la destinul celor două limbi avute în vedere: „Autorul[5] aduce numai sufixele cele mai tipice [...] şi nu-şi permite o clipă [...] a căuta măcar umbră de înrudire lingvistică între sufixele româneşti şi cele ruseşti, mărginindu-se la simpla arătare a analogiei procesului pur mecanic de formare a cuvintelor, comun ambelor limbi.“ [Frunză, 1918: 228]. Plecînd de la

[4] Amintim aici trimiterea pe care o face A. Frunză la studiul lui G. Pascu, apărut în 1916 (deci numai cu doi ani înainte de apariţia gramaticii sale), intitulat *Sufixele româneşti*, în cadrul problematizării originii unor cuvinte ori morfeme lexicale.

[5] Fie prin imitaţia vreunui model de manual, fie din modestie, atît în prefaţă, cît şi în notele de subsol, Frunză recurge la un discurs auctorial impersonal, cu subiectul exprimat prin substantivul *autor*.

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

premisa că această lucrare nu reprezintă un tratat ştiinţific, ci are o finalitate pedagogică inconturnabilă, Axinte Frunză îşi motivează astfel opţiunea pentru restrîngerea alegaţiilor teoretice în descrierea părţilor de vorbire şi a funcţiilor sintactice: „Autorul a neglijat şi calea *pedagogică*, atît de apreciată şi de bătută a metodei aşa zise inductive şi definiţiunile din cale afară de voluminoase şi care nu duc la nimic, ale vechii şcoli. Acordînd acestor din urmă numai un minimum, sau chiar zero atenţie, autorul concentrează interesul principal al cărţii mai întîi de toate asupra regulilor gramaticale – pentru elucidarea cărora se ţine de neapărata sa metodă a comparaţiei.“ [Frunză, 1918: I]

În privinţa ortografiei, Frunză pleacă de la premisa că destinatarii lucrării cunosc scrierea şi limba rusă şi îşi organizează materialul astfel încît să se ajungă la achiziţia alfabetului latin, prin intermediul tabelului de la p. 8 (la p. 9, alfabetul caligrafiat), care nu întîmplător se anexează secţiunii consacrate foneticii, căci de cîteva decenii principiul fonetic în scrierea limbii române devenise, în sfîrşit, suveran. Elevul se poate familiariza astfel, treptat, cu un nou mod de scriere, prezentat în oglindă cu cel rusesc, ca apoi să înveţe citirea textelor româneşti, texte create de autor, de cele mai multe ori, într-o limbă română vie şi expresivă. La controversata şi complexa problematică a ortografiei se revine însă în finalul lucrării (*Apendice* I), unde se reiau şi se sintetizează tribulaţiile antecesorilor, izvorîte din căutarea lor asiduă de argumente ştiinţifice pentru adoptarea unei soluţii viabile la trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin. Ce constată Frunză, cu oarecare mîhnire, în privinţa opţiunii contemporanilor săi învestiţi cu autoritate şi care îşi asumaseră responsabilitatea normării limbii şi scrierii, reiese din paragraful pe care îl reproducem în continuare: „Sistemul pseudo-fonetic, elaborat nu demult de aceeaşi academie, înfăţişează în trăsăturile sale principale un compromis între sistemele etimologice, deja amintite, şi cea fonetică actuală, şi admite aproape toate regulile reclamate de sistemul fonetic, afară de sunetul ы (ꙑ), reprezentat la începutul şi la sfîşitul cuvintelor prin semnul *î*, iar în mijlocul cuvîntului prin *â*. Dar se întreabă la ce *â* în mijlocul unui cuvînt: Aici avantajul e numai unul: între cuvintele care au sunetul ы înlăuntru se află şi cuvîntul român, cu toată familia lui. [...] Dar acest privilegiu, acordat de Academia Română numai câtorva cuvinte, arată, în acelaşi timp, că ortografia română deja s-a format, **dar încă nu definitiv**.. [Frunză, 1918: 296-297]

În sprijinul aceleiaşi idei a continuităţii în maniera de organizare a discursului gramatical, mai putem adăuga că fiecare secţiune tematică este urmată de un şir de exemple a căror numerotare facilitează identificarea faptelor de limbă în corelaţie cu expunerea principiilor teoretice: „Eu *sînt* (C, 1) bătrân, eu nu-*s* (C, 1) tânăr, mintea ţi-*i* (C, 1) fragedă. În curând *vei avea* (A, 6, a) ceea ce n-*ai avut* (A, 4, a).“ [Frunză, 1918: 151]. Rigoarea, disciplina severă, seriozitatea şi conştiinţa responsabilităţii faţă de modelele înaintaşilor, trăsături specifice unui latinist patriot, îl conduc spre elaborarea unei gramatici în care principiul înlănţuirii logice a ideilor teoretice şi a ilustrărilor faptelor de limbă este urmat de la început pînă la sfîrşit. Ca atare, tiparul descriptiv al fiecărei părţi de vorbire este urmat îndeaproape, dar acesta este îmbogăţit cu elemente de normativitate şi, uneori, de gramatică funcţională, prin transcenderea graniţei tradiţionale dintre morfologie şi sintaxă (inspirat, probabil, de sugestiile oferite de T. Cipariu şi de Philippide). De exemplu, atunci cînd se prezintă clasa adjectivului, se precizează că acesta poate fi nu numai atribut, în cadrul propoziţiei, ci şi nume predicativ, iar pentru coerenţa demersului contrastiv imediat se corelează situaţia din limba română cu cea din limba rusă, pentru punerea în evidenţă a divergenţelor: „În propoziţiune adjectivul poate fi nu numai atribut, ci şi predicat (predicat nominal). Dar, pe cînd în ruseşte adjectivul-atribut are întotdeauna terminaţia plină [...] şi pe cînd adjectivul predicat are terminaţia scută [...], în limba română dincontra: în amândouă cazurile terminaţia rămîne la fel.“ [Frunză, 1918: 65]

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

În privinţa laturii normative, manualul lui Frunză constituie un mijloc al restrîngerii libertăţii în utilizarea variantelor fonetice dialectale, în favoarea normei unice supradialectale, impuse prin reformele succesive din 1881 pînă în 1904. Autorul însuşi, cu minime concesii făcute moldovenismului (*compliment*, în loc de *complement*) sau fondului vechi latinesc (*adecă* în loc de *adică*), respectă precizările restrictive ale academiei, în discursul sau ştiinţific. În acest sens, se poate observa preocuparea permanentă de a face distincţie între stilul elevat de comunicare, pentru care pledează neîncetat, şi variantele regionale şi familiare, pe care le deconsiliază, uneori tranşant. Totuşi, în conformitate cu norma în vigoare la acea dată, variantele literare duble rămîn numeroase şi ele sînt redate în exemplele cu care se ilustrează flexiunea substantivului sau a verbului, spre deruta cursantului de atunci, doritor să asimileze aspectul cel mai rafinat şi unic al limbii române. De exemplu, se arată că în conformitate cu norma, unele substantive au două terminaţii la plural, fără nici o deosebire de sensuri (*ospăţ-ospeţe/ospăţuri*), dar că în declinarea unor substantive feminine „numai abuzînd de asemenea libertate de forme mulţi îşi permit şi greşeli vădite ca *apă/apii, viei/viiĭ*“ [Frunză, 1918: 50]. Mai departe, şi la unele verbe (tot prin raportare la norma în vigoare la acea dată) coexistă formele cu *n* refăcut la persoana I a indicativului prezent, în timp ce, la persoana a treia singular şi plural a conjunctivului şi la gerunziu, formele iotacizate se află în variaţie liberă cu cele cu consoana *n* refăcută: *rămînă/rămîie, ţiind/ţinînd* etc. În schimb, moldovenismele *a tăie/tăiet* sînt considerate impardonabile, tot aşa cum se înţelege că trebuie procedat şi în cazul confuziei *după/de pe* din dialectul muntenesc [Frunză, 1918: 208]. Dublete literare libere se menţionează şi în *Apendice II* [311], arătîndu-se concurenţa dintre *-ţie* (sufix pe care Frunză îl consideră rezultatul influenţei ruseşti – „aproape în aceasta s-a exprimat toată influenţa rusească“) şi *-ţiune* (impus prin contribuţia promotorilor curentului italienizant), la cuvinte precum *funcţie/funcţiune*, *naţiune/naţiune, ocazie/ocaziune, inspecţie/inspecţiune*. De altfel, dată fiind această vulnerabilitate a normării, Frunză ia atitudine şi îşi manifestă tacit opţiunea simbolică pentru ultima variantă, preferînd în gramatica sa forme ca *expresiune, observaţiune*, *propoziţiune* etc. La fel de atent este Frunză şi la distincţa dintre stilul înalt, cel familiar, popular sau „jargonul vulgar orăşănesc“, faţă de ultimul exprimîndu-şi de mai multe ori condescendenţa sau chiar dispreţul suveran (de ex., la formarea genitiv-dativului substantivelor feminine cu articolul hotărît masculin proclitic – lui madam Anica [Frunză, 1918: 60].

Elemente de progres în conţinutul ştiinţific al gramaticii, faţă de lucrările anterioare, se pot identifica în mai multe secţiuni ale lucrării. Menţionăm, în acest sens, că, spre deosebire de gramatica lui Tiktin şi cea a lui Philippide, aici se extinde seria modurilor verbale, aşa cum se va proceda şi în gramaticile de mai tîrziu (de ex., în gramatica lui Al. Rosetti, 1943, şi apoi în celelalte gramatici descriptive şi normative din a doua jumătate a secolului al XX-lea), prin includerea modului prezumtiv, cu cele două timpuri – prezent şi perfect: *voi fi greşind, voi fi greşit*, mod pe care-l consideră o formă puţin frecventă, dar care necesită în traducerea sa în limbă rusă contexte explicative echivalente. În aceeaşi manieră, autorul propune soluţii de practică traductologică, evidenţiind o dată în plus capacitatea sa de racordare la exigenţele lingvisticii contrastive, în toate situaţiile de divergenţă a structurilor celor două limbi. Am putea aminti aici şi situaţia categoriei aspectului (amplu dezvoltată şi teoretizată de Philippide), categorie specifică limbii ruse, dar repudiată tranşant aici din profilul morfologic al limbii române, fără nici o argumentare, printr-o simplă notă de subsol: „Aşa-zisele aspecte la verbul românesc nu există.“ [Frunză, 1918: 126], categorie pentru care se propun diverse soluţii de transpunere în/din limba rusă.

Semne ale modernizării se regăsesc şi în compartimentul alocat sintaxei, unde se definesc şi se exemplifică complementele indirecte în dativ şi complementele prepoziţionale,

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

complementele interne, numite aici *complimente drepte tautologice*, clasificate în două categorii (care exprimă o tautologie completă şi, respectiv, o tautologie incompletă), complementele drepte *duble* (acuzativul persoanei şi acuzativul lucrului – *Un lucru te* rog, p. 263), *frazele-tip* ş.a. Tentativele de renovare terminologică nu se află printre preocupările lui Frunză, dar unele opţiuni anunţă direcţia ce va fi îmbraţişată mai tîrziu de alţi specialişti în ştiinţa limbii.

V. Concluzii

Fără a epuiza aici analiza contribuţiei (punctuale şi modeste, din perspectiva exigenţelor specifice ştiinţei limbii, dar semnificative în evoluţia abordărilor de tip contrastiv-didactic, fiind un manual bilingv) a lui A. Frunză, considerăm că, prin argumentele noastre, am pledat pentru o revizitare a acestei gramatici, apărute în momentul în care „*...un concurs deosebit de fericit de împrejurări permite a se realiza în sfîrşit un vis demult încălzit al Unirii celei Mari, după vechea formulă: De la Nistru pînă la Tisa...*“ [Frunză, 1918: 326]. Lucrarea poate rămîne o sursă de interes pentru specialişti, în măsura în care reflectă, prin discursul ştiinţific propriu, particularităţile limbii literare de la începutul secolului al douăzecilea; din punctul nostru de vedere, apreciem ca deosebit de meritorie consonanţa acestei lucrări cu caracterul exemplar al autorului, din a cărui generozitate s-a realizat o gramatică bilingvă pentru basarabeni, ca potenţiali primi beneficiari ai conţinuturilor de limba română şi de istorie a limbii române literare (o generozitate intelectuală similară faţă de basarabeni se va manifesta peste timp la alţi specialişti, cum ar fi Mioara Avram, D. Irimia, E. Coşeriu ş. a.); prin urmare, Axinte Frunză oferea, la „Marea Unire“, un instrument necesar în procesul de însuşire a limbii române normate, de cunoaştere a etapelor istorice şi de prezervare a identităţii, avînd drept corolar consolidarea sentimentului şi conştiinţei de apartenenţă la cultura naţională, instrument materializat într-o gramatică accesibilă, alcătuită după preceptul „**scopul unei cărţi ideale la urma urmelor ar fi acela de a fi de folos tuturor gradelor de cultură şi tuturor inteligenţelor.**“ [Frunză, 1918: IV].

BIBLIOGRAFIE

Briceag, 2015: Briceag (Sindie), Adriana, *Evoluţia terminologiei gramaticale româneşti* (teză de doctorat), Craiova, 2015.

Corlateanu, 1996: Nicolae Corlateanu, *La semicentenar*, în „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară”, nr. 4, 1996, p. 3-10.

Colesnic, 2016: Iurie Colesnic, *În culisele istoriei: Axinte Frunză, omul care a anticipat formarea Romaniei Mari*, în revista „Timpul.md”, 20 Februarie 2016.

Frunză, 1912. Frunză, A., *Centenarul răpirii Basarabiei*, în „Adevărul”, XXV, nr. 8144, 10 mai 1912.

Frunză, 1915: Frunză, A., *România Mare*, Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, F. Göbl &Fii, 1915.

Frunză, 1918: Frunză, A., *Гпаммматика руммынскаго языка. А. Фрунзы. Gramatica limbii române*, text paralel în l. rusă şi română, Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, F. Göbl &Fii, 1918 [pe copertă: 1919].

Kalustian, 1981: Leon Kalustian, *Simple note*, în „Flacăra”, nr. 28, 1981.

Mladin, 2001: Mladin, Constantin Ioan, *Probleme ale terminologiei sintactice moderne în româna contemporană* (Teză de doctorat), (coord. prof. univ. dr. Flora Şuteu), Universitatea din Craiova, 2001.

Mladin, 2003: Constantin-Ioan Mladin, *Circumstanţialele în lingvistica românească modernă. Dinamica structurilor terminologice*, Ovidius University Annals of Philology, Volume XIV, 2003, p. 213-224.

Philippide, 1897: Philippide, Alexandru, *Gramatica elementară a limbii române*, Iaşi, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, 1897.

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)

Sevastos, 1956: Sevastos, Mihail, *Amintiri de la Viața românească*, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1956.
Teodoreanu, 1934: Teodoreanu, Al.O., *Tamîie și otravă*, vol. I, București, Editura Națională Ciornei S.A, f.a., 1934 (cap. *Un contemporan al lui Horațiu: Axinte Frunză*).
Teodoreanu, 1935: Teodoreanu, Ionel, *Masa umbrelor*, Editura Forum, 1935.

BDD-A31000 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:01 UTC)